

VLADIMÍR KUBEŠ

PŘÁVNÍ SOCIOLOGIE A PŘÁVNÍ FILOSOFIE

I

Právní věda československá — stejně jako právní věda ostatních socialistických států — stojí před velkými úkoly. Je povinna urychleně, odpovědně a důkladně plnit základní směrnice o rozhodujícím významu právního řádu a vysoce kvalifikovaných právníků. Právní věda socialistického tábora musí nejen pomáhat při řešení každodenních otázek právního rázu, nýbrž musí se zamyslet nad samými základy práva a uvažování o něm. Je třeba si uvědomit poslání jednotlivých právních věd.

Dvojím směrem — myslím — je právě teď účelné zaměřit pozornost: věnovat se jednak zkoumání právně sociologickému, jednak zkoumání právně filosofickému. Již v této souvislosti je velmi zajímavé, že jeden z nejpřednějších západních filosofů Gustav Radbruch¹ zjišťuje, že zdaleka nejvýznamnější a největší vliv mající sociologickou teorii právní je materialistické pojetí dějin, jak je učil Karel Marx a Bedřich Engels.

Přitom je samozřejmě nutno využít a použít všech kladných a pokrokových prvků, které jsou obsaženy v učení cizích myslitelů filosofických a sociologických (v obecném i právním smyslu). Mám zde na mysli především epochální filosofické dílo největšího západního myslitele 20. století Nicolaie Hartmanna, jehož výzkumy v oblasti moderní, kritické ontologie (vědy o bytí) a jeho učení o stupňovité výstavbě reálného světa mohou — i přes částečný nesouhlas — významně obohatit vědecký světový názor a v řadě základních bodů podat další argumentaci pro jeho správnost.

II

Co je to právní sociologie a jaké úkoly má plnit? Jaký je její poměr k právní filosofii?

Je samozřejmě, že v těchto otázkách je v odborné literatuře mnoho sporů a nejasností. Tak např. Max Weber² dokazuje, že zajímáme-li se o „právo“, „právní řád“, „právní pravidlo“, musíme přesně rozlišovat mezi hlediskem juristickým a sociologickým. Podle Webera právní věda se ptá po ideálně platných právních normách, kdežto sociologie zkoumá, co se

¹ Gustav Radbruch, *Vorschule der Rechtsphilosophie*, 2. vyd. 1959, str. 13—14; též, *Klassenrecht und Rechtsidee, Der Mensch im Recht*, 1957, str. 23 n.

² Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, str. 368.

skutečně děje ve společnosti, přičemž vychází z toho, že je to určitá šance, že členové společnosti věří v platnost tohoto řádu a orientují své chování podle něho. Weber zde ovšem nemá pravdu, domnívá-li se, že právní věda se táže po ideálně platných právních normách. Právní normy jsou součástí sféry duchovního bytí, které tvoří nejvyšší vrstvu stupňovité výstavby reálného světa.

Známý právní sociolog Ehrlich³ se domnívá, že právní sociologie je v podstatě vědou o živém právu, a vychází z toho, že množství právních poměrů je upraveno jinak než přímo zákonem, takže samo poznání zákonů neposkytuje úplný obraz právního života. Obrací výlučnou pozornost na „skutečné“ jednání lidí a v tom vidí hlavní úkol nejen právní sociologie, ale v podstatě právní vědy vůbec. Podle Ehrlicha musí se právní sociologie věnovat v první řadě zásadám a pravidlům, které ovládají skutečný právní život a představují živé právo, jež sice není stanoveno normami pozitivního práva, avšak působí stejnou, někdy i větší silou než ony.

Rovněž Chalupný⁴ spatřuje hlavní úkol právní sociologie v poznávání skutečného právního života a živého práva. Cílem právní sociologie je objasnit společenskou podstatu práva, jeho poměr k ostatním složkám kultury, jeho vznik a vývoj, účel a význam; dále má právní sociologie stanovit druhy a formy práva, v nichž právo vystupovalo v různých dobách, na různých stupních vývoje u různých národů. — Jak patrně, projevuje se zde ona typická snaha sociologie přivlastnit si úkoly, které patří jiným vědám, zejména filosofii a právní filosofii. Nelze se potom divit ostrým útokům jiných směrů, nepřátelských sociologií a právní sociologií, směrů, které vytýkají sociologii a právní sociologii chaotičnost v předmětu i metodě a upírají jí vůbec nárok na vlastní existenci.

Podle Moóra⁵ právní sociologie usiluje — zevšeobecněním právně dějinné zkušenosti — zjistit obecně kauzální souvislosti mezi určitými právními zařízeními a ostatními sociálními nebo přírodními jevy. Jde přitom o působení určitých změn právního obsahu na změnu sociálních poměrů, stejně jako o působení určitých sociálních nebo přírodních stavů na vytváření právního obsahu. Moór správně zjišťuje, že bez juristické znalosti právní normy je právní sociologie stejně nemožná jako jiná „kauzální věda“, totiž právní historie. Právní sociologie i právní historie musí proto zkoumat nejen kauzální souvislosti, nýbrž také brát zřetel na normativní právní obsah. Metodologická potíž právní sociologie spočívá v tom, že musí předpokládat platnost dvou různých, avšak navzájem se nikoliv vylučujících, nýbrž naopak se doplňujících zákonitostí. Této obtíži nelze se vyhnout tím, že bychom předpokládali, že tato „kauzální“ právní věda nemá co činit s právními normami, nýbrž toliko s představami právních norem; neboť představa o právní normě, aniž bychom brali zřetel na normativní obsah této představované právní normy, není vůbec žádnou právní představou, nýbrž pouhým psychickým aktem neurčitěho obsahu.

³ E. Ehrlich, *Grundlegung der Soziologie des Rechts*, 1913, 2. vyd. 1929, srov. B. Tomsa, *Nauka o právních vědách*, Základy právní metodologie, str. 93.

⁴ E. Chalupný, *Sociologie a filosofie práva a mravnosti*, 1929; srov. Tomsa, l. c., str. 93.

⁵ Julius Moór, *Der Wissenschaftscharakter der Jurisprudenz*, Weyrův sborník II, str. 74.

Zajímavý vztah k právní sociologii lze spatřovat u stoupců tzv. ryzí nauky právní. Kdežto Weyr⁶ měl trvale naprosto záporný vztah k právní sociologii, lze u Kelsena spatřovat zajímavý vývoj. Kelsen na počátku svého působení adresoval na právní nauku výzvu, že „nemá a nesmí ignorovat výsledky sociologie“. Specificky juristický normativní způsob pozorovací zmocňuje se totiž právě jen jedné stránky právního „jevu“ a úkol právní sociologie, který je pro juristy „největší důležitosti“, spočívá v tom, že zkoumá příčiny právních norem ve společnosti, pro kterou byly stvořeny.⁷ Později však Kelsen toto kladné stanovisko k právní sociologii v podstatě opustil. Tak se ve své knize „Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts“⁸ obrací pod vlivem Cohenovy novokantovské filosofie velmi ostře proti teorii dvou stran: „Tato teorie, která vidí ve státu současně přírodní faktum a právní osobu a tak jeden a týž objekt činí předmětem dvou způsobů poznávacích, jež podle své metody jsou zcela rozdílné, dvou různých pozorovacích hledisek: sociologického – přírodovědeckého a normativně juristického, přiči se fundamentálnímu pravidlu každé teorie poznání, že předmět je určen směrem poznání a že tudíž dvě různé metody, jako metoda přírodovědecko-kauzální a juristicko-normativní, nemohou vytvářet jeden a týž předmět – třeba stát, o sobě, nýbrž musí vytvářet dva právě tak rozdílné předměty, jež označovat stejným jménem, stát, může být jen chyba vedoucí k omylům.“ Připouští-li Kelsen ve své knize „Reine Rechtslehre“ z roku 1934 přece jen možnost právní sociologie, tu jak správně poznamenává Ebenstein, jde vlastně o ústupek terminologický, nikoli věcný. Neboť podle pojetí ryzí nauky právní nemá právní sociologie co činit s právními normami jako specifickými útvary majícími smysl, nýbrž s určitými ději bez ohledu na jejich vztah k nějakým normám. Tato právní sociologie není duchovní vědou, která „rozumí“, nýbrž je to věda přírodní, která chápe příslušné skutkové podstaty v jejich vztahu k jiným skutkovým podstatám v relaci příčiny a účinku. Právo tedy přichází v úvahu pro tuto právní sociologii jen jako určitá skutečnost, jako faktum ve vědomí.⁹ V poslední fázi svého vývoje, jež je charakterizována jeho velkou prací „General Theory of Law and State“ (1945) – jistě pod vlivem poměrů amerických, kde je věnována sociologii vůbec a sociologii práva zvláště velká pozornost – jeví se u Kelsena značný příklon k právní sociologii, který vyúsťuje v tvrzení, prohlašované několikrát na různých místech knihy,¹⁰ že koneckonců rozdíl mezi výpovědí ryzí nauky právní a výpovědí právní vědy sociologické je jen v rozdílnosti spojky mezi podmiňující a podmíněnou skutkovou podstatou právní normy („má býti“ a contr. „jest“). Kelsen praví:¹¹ „Normy, jež normativní jurisprudence nahlíží jako platné, jsou normy, které jsou obvykle respektovány nebo aplikovány. Pravidla, jimiž

⁶ Weyr, *O metodě sociologické*, 1927; též, *Teorie práva*, 1936, str. 155.

⁷ Kelsen, *Zur Soziologie des Rechts*, Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, XXXIV, str. 802; srov. Ebenstein, *Die rechtsphilosophische Schule der reinen Rechtslehre*, str. 53 n.

⁸ Kelsen, l. c., str. 20.

⁹ Kelsen, *Reine Rechtslehre*, str. 11.

¹⁰ Kelsen, l. c., str. 170–175.

¹¹ Kelsen, l. c., str. 170.

sociologická jurisprudencce popisuje právo, soudy bytí, předpovídající, co soudy aktuálně budou činit za určitých okolností, rozlišují se tudíž od soudů *měti*, od právních pravidel, jimiž normativní jurisprudencce popisuje právo, toliko v tom smyslu, v němž jsou podmínky a následky spojeny. Za stejných podmínek, za nichž se podle sociologické jurisprudencce soudní instance aktuálně chovají určitým způsobem a pravděpodobně budou se chovat v budoucnosti, mají se podle normativní jurisprudencce soudní instance chovat určitým způsobem a pravděpodobně budou se tak v budoucnosti chovat. V interpretaci normativní jurisprudencce soud, že „subjekt A je právně zavázán chovat se určitým způsobem“ znamená, že v případě, že A se nechová oním způsobem, orgán X společenství má exekvovat sankci proti A. V interpretaci sociologické jurisprudencce soud, že „A je zavázán chovat se určitým způsobem“ znamená, že v případě, že A se nechová tímto způsobem, orgán X společenství bude pravděpodobně exekvovat sankci proti A.“ — Takto vývoj u Kelsena je představován kruhem, který se jeho prací „General Theory of Law and State“ uzavírá. Je důležité si ještě uvědomit, že Kelsen¹² v polemice s T. H. Huxleyem,¹³ O. W. Holmesem,¹⁴ B. N. Cardozou,¹⁵ Johnem C. H. Wuem¹⁶ a K. N. Llewellynem¹⁷ zjišťuje, že předmětem právní sociologie je lidské chování určené (determinované) právním řádem, a tím odlišuje právní sociologii od sociologie obecné.

Naproti tomu fenomenologická odnož normativní teorie, jak je představována zejména transcendentálními fenomenology Fritzem Schreierem a Felixem Kaufmannem, měla vždy velmi kladný poměr k právní sociologii. Postulát úplnosti právní vědy může být podle tohoto směru usku- tečněn jen plným uchopením sociálního života jako skutkové podstaty právní úpravy: „Jsme tedy odkázáni na sociologii.“¹⁸ Tento příklon k sociologii má umožnit, aby se všechny sociální formy uvedly v určitý systém. Ovšem i podle tohoto pojetí existuje dvojitá logická přednost právní vědy před sociologií.¹⁹ Stejně jako obecně platí, že poznání kulturní reality předpokládá poznání kulturní ideality, že věda o skutečnostech má za podmínku vědu o podstatě, stejně tak právní sociologie jako věda skutečností může být založena jen na vědě o podstatě. Ryzí nauka právní je pak podle fenomenologické odnože normativní teorie prý naukou o pod- statě práva, a tudíž jen na ní může být vybudována právní sociologie jako věda skutečností. A dále: Je-li cílem právní sociologie zkoumat skuteč- nosti ve vztahu k jednotlivému právnímu řádu, je především zapotřebí odlišit právní řád od řádu jiného. Toto ohraničení se podává ze specific- kého kritéria platnosti. A to je — podle fenomenologické odnože norma-

¹² Kelsen, l. c., str. 162–168.

¹³ T. H. Huxley, *Introductory* (Science Primers, 1882), str. 12 n.

¹⁴ O. W. Holmes, *The Path of the Law*, Collected Legal Papers, 1920, str. 167–175.

¹⁵ B. N. Cardoza, *The Growth of the Law*, str. 40 n.

¹⁶ John C. H. Wu, *The Juristic Philosophy of Mr. Justice Holmes* (1923), 21 Mich L. Rev., str. 523 n.

¹⁷ K. N. Llewellyn, *The Normative, the Legal and the Law — Jobs; The Pro- blem of Juristic Method* (1940), 49 Yale L. J., str. 1355 n.

¹⁸ Fritz Schreier, *Die Zukunft der Rechtswissenschaft*, Juristische Blätter, 1927, str. 147; srov. Ebenstein, l. c., str. 154 n.

¹⁹ Schreier, *Reine Rechtslehre und Privatrecht*, Kelsenův sborník, str. 324.

tivní teorie — opět ryzí nauka právní, která nás poučuje o tom, v čem tato platnost specificky spočívá.

Podle Radbrucha²⁰ snaží se sociologie práva vypátrat obecné zákony nebo alespoň typické vývojové linie práva a právního života uvnitř sociálního světa.

Marxistická sociologie práva mohla se opírat a také se původně opírala o neobyčejně cenné dědictví zanechané v dílech Marxových, Engelsových a Leninových. To bylo zřejmě patrné na pracích Stučkových, Pašukanisových a jiných, kde všude se usilovalo o plné zmocnění se práva a kde se bedlivě přihlíželo rovněž k aspektům sociologickým.²¹ Brzdou tohoto vývoje staly se ovšem práce Vyšinského, který jednostranně zdůrazňoval normativní formální aspekt práva. Podle mého mínění stalo se tak pod vlivem prací Kelsena, kterého přes všechny základní rozdílnosti pojetí Vyšinskij velmi obdivoval.

František Šamalík,²² zabývá se marxistickou sociologií, vytyčuje, že jde o „vědu o zákonitostech společenského vývoje“, „vědu o historicky určených společenských vztazích, zkoumaných s maximem konkrétnosti“, „vědu o objektivních materiálních předpokladech společenského života“. Marxistická sociologie je teoretickou disciplínou, jež úzce spojuje exaktní znalost skutečnosti, empirických dat s jejich teoretickou interpretací. Sociologie práva se zabývá „zkoumáním těch situací, v nichž lze pozorovat činnost pomocí práva, konflikty s právem nebo různé vlivy utvářející právo, formulováním a ověřováním hypotéz o činitelích, měnících právo nebo měněných právem, a doporučeními o tom, jak používat právo, aby se dosáhlo předpokládaných (žádoucích) výsledků“.²³ Podle Šamalíka²⁴ zabývá se sociologie práva těmito zkoumánými a zaostřuje svou pozornost na otázky zprostředkování znalosti práva, akceptace práva, motivační a výchovné role práva, na problematiku konfliktů s právem, na otázku poměru práva a jiných normativních systémů, poměru práva a stupňovitě vystavby hodnot, práva a právního vědomí, jakož i práva a veřejného mínění.

Po tomto stručném přehledu některých názorů na úkoly sociologie práva lze říci, že jde o tyto úkoly:

1. Zkoumat, jaké příčiny, jaké hospodářské, sociální atd. proudy vyvolávají vznik (nových a jakých) právních norem, a to jak obecných, tak i konkrétních. Je jasné, jak je nesmírně důležité, teoreticky i prakticky, poznat zejména, zda, jak a pokud je právo určováno hospodářstvím, zda má vůbec samostatnou, svou vlastní, na hospodářství nezávislou existenci.²⁵ V rámci tohoto úkolu právní vědy sociologické nutno přihlídnout k pokusům některých právních sociologů, jako např. O. W. Holmese a B. N.

²⁰ Gustav Radbruch, *Vorschule der Rechtsphilosophie*, 2. vyd. 1959, str. 13.

²¹ Srov. instruktivní práci Fr. Šamalíka, *Úvod do sociologie práva a politiky*, 1964, str. 10.

²² Fr. Šamalík, *Význam sociologie pro vědu o státu a právu*, *Právník*, roč. C II (1963), č. 3, str. 179; srov. A. Podgórecki, *Sociologie práva*, 1966, str. 13 n.; P. J. Bouman, *Grundlagen der Soziologie*, 1968, str. 133 n.

²³ Fr. Šamalík, l. c., str. 180 n.

²⁴ Fr. Šamalík, *Úvod do sociologie práva a politiky*, str. 12–17.

²⁵ Renner, *Die Rechtsinstitute des Privatrechts und ihre soziale Funktion*, str. 5.

Cardozy, kteří vymezují úkol právní vědy vůbec tak, že právní věda má činit „předpovědi o tom, co soudy budou skutečně činit“. To učí např. Justice Oliver Wendell Holmes ve svém proslulém článku „The Path of the Law“.²⁶ Je zřejmé, že toto pojetí není správné. Pokud jde o tzv. právo tvořené přímo soudy, je vůbec sotva možné činit nějaké spolehlivé předpovědi do budoucnosti. Pokud jde o právo aplikované soudy, obstarává tuto činnost mnohem lépe dogmatická právní věda, když se zmocňuje smyslu příslušných právních norem. Ostatně toto pojetí vidí právo výlučně z perspektivy právního zástupce, soudy však nedává žádnou direktivu v jeho pochybnostech; soudce by se musel sám tázat, jak pravděpodobně rozhodne, a podle nejpravděpodobnější právní věty, podle níž bude rozhodovat, by musel také skutečně rozhodnout, což je zřejmě bludný kruh, jak správně poznamenává Schreier.²⁷

2. Zkoumat, jaké následky vyvolávají zase naopak právní normy, resp. představy právních norem (zejména jejich sankcí, stanovených na nedodržení dotyčných právních povinností) na hospodářský, sociální atd. život, tedy jak reaguje skutečně jednání lidí na právní normy.

3. V tom, co bylo řečeno sub 2, je do určité míry již obsažen další speciálnější úkol právní sociologie, totiž zkoumat ekonomickou a sociální působnost právní normy, když již jednou existuje, za předpokladu, že zůstane nezměněna.²⁸ Jde zde o zkoumání vzájemného poměru ekonomie a práva. Že zákony působí také na hospodářství, to je obecně známo a viděl to jasně Marx: „Der Einfluss der Gesetze zur Festhaltung von Distributionsverhältnissen und darnach ihre Einwirkung auf die Produktion sind besonders zu bestimmen.“²⁹ Marx tento problém sice zřetelně viděl, avšak nikdy se nedostal k tomu, aby jej kriticky zkoumal a řešil. Zato však s největší důkladností řešil ve své základní práci „Das Kapital“ problém poměru existující a nezměněné dále platící právní normy a změněných hospodářských poměrů. Každý právní institut, resp. více takových právních institutů dohromady plní u svého vzniku určitou ekonomickou, resp. sociální funkci. Renner, jda v tomto směru ve stopách Marxova zkoumání, ukázal,³⁰ že jedinému podle hledisek hospodářské vědy ohraničenému a takto individualizovanému procesu slouží více právních institutů, avšak vždy to jsou určité právní instituty; tuto jejich roli nazývá pak Renner ekonomickou funkcí těchto institutů. Každý jednotlivý ekonomický proces je však opět jen v myšlenkách izolovaná část celkového společenského, produkčního a reprodukčního procesu. Ve spojitosti s tímto celkem stává se ekonomická funkce sociální funkcí právního institutu. Sociální funkce právního institutu je její význam pro celý život. Nikdo před Marxem ani po něm neprozkoumal s takovou důkladností sociální funkci právních institutů, jež přicházejí v úvahu. Dějiny nám ukazují nejen změny v právních normách, nýbrž také nepřetržitou změnu v sociální funkci právních institutů, přičemž norma zůstává nezměněna. Přeměny společnosti jsou

²⁶ O. W. Holmes, l. c., str. 167 n.

²⁷ Schreier, *Der wissenschaftliche Charakter der Interpretation*, Weyrův sborník II, str. 136.

²⁸ K tomu a násl. Renner, l. c., str. 12 n.

²⁹ Marx, *Neue Zeit*, str. 744, cit. podle Rennera.

³⁰ Renner, l. c., str. 15.

možné bez současné přeměny právního systému a určitý historicky daný právní řád je sice předpokladem a podmínkou existence společnosti, jaká je, nikoliv však příčinou její změny. Přeměna hospodářství až do určitého okamžiku nenese vzápětí změnu práva, avšak nakonec přece jen ekonomický substrát vyvolá změnu právního řádu. Změna funkce právních institutů se děje pozvolna, avšak někdy s takovou úporností, že se z původní funkce „A“ právního institutu dojde k úplnému zvratu této původní funkce a vytvoří se funkce „non A“. — To vše jsou problémy, resp. úkoly, před nimiž stojí právní sociologie. Jsou to úkoly nesmírně obtížné a nesmírně důležité — teoreticky i prakticky.

4. Určit, který právní řád je jako celek fakticitní v průměru. Jen ten právní řád jako celek je totiž platný, který je fakticitní v průměru; fakticita v průměru je jedním z charakteristických znaků platnosti právního řádu jako celku, nikoli však také jednotlivé právní normy, jak nyní přijímá nesprávně Kelsen.³¹ Uvědomíme-li si, že jen ten právní řád jako celek je platný, který se prosadí v průměru, vidíme, jak značně důležitou roli má právní sociologie, pomáhajíc určit základní otázku právní, totiž zda a který právní řád jako celek je platný či neplatný. Nelze proto mluvit o nějaké nadřazenosti ryzí nauky nad právní vědou sociologickou snad z toho důvodu, že právní sociologie musí předpokládat „juristický pojem práva“, pojem práva definovaný ryzí naukou právní, neboť naopak zase tato ryzí nauka právní potřebuje pomoc od právní sociologie, má-li dát odpověď na tak důležitou otázku, jakou je otázka samé platnosti právního řádu jako celku. Již z toho vidíme, jak zbytečné byly spory mezi stoupenici těchto dvou věd o primát nebo dokonce o naprostou výlučnost jedné vědy či druhé a jak se při nezaújatém, objektivním pohledu obě tyto vědy vzájemně doplňují, aby zvládly co nejlépe materiál (látku) svého poznání.

5. Pomoci řešit problém spravedlnosti samé. Sám Kelsen dnes upřesňuje tento úkol takto: „Zkoumáme-li totiž motivy lidí, kteří právo tvoří, aplikují a podle něho jednají, nacházíme v jejich myslích určité ideologie, mezi nimiž idea spravedlnosti hraje hlavní úlohu. Je to důležitý úkol analyzovat kriticky tuto ideologii, pevně určit sociologii spravedlnosti. Problém spravedlnosti svou podstatou leží za hranicemi normativní jurisprudence omezené na teorii pozitivního práva; ale víra ve spravedlnost je vhodným předmětem sociologické jurisprudence, snad dokonce jejím specifickým předmětem. Neboť jak již bylo zdůrazněno, výsledky sociologie pozitivního práva nemohou se podstatně odlišovat od výsledků normativní teorie.“³² Vystupuje zde do popředí význam sociologicky daného společenského hodnocení jeho pramene geneze práva (miněno obsahově).

A tak vidíme, že úkoly právní sociologie jsou opravdu veliké a odpovědné. Velká část pracovního pole je ještě vůbec neobdělána. Zde se všude otvírají pro pracovníka, který je orientován sociologicky, dalekosáhlé pracovní možnosti. Vynořuje se otázka, pod jakým noetickým, resp. metodologickým hlediskem pracuje právní sociologie. V tom směru je v písemnictví hodně zmatku, nejistoty a tápání.

Jedni znají jen jedinou „metodu“, totiž kauzální, a jen tu považují za

³¹ Kelsen, *General Theory of Law and State*, str. 173.

³² Kelsen, l. c.

metodu opravdu vědeckou. Pro ně je právní sociologie bez dalšího kauzální vědou a žádný problém v tomto směru neexistuje, poněvadž žádný takový problém nelze vidět.³³

Jsou ovšem jiní a mezi ně patří stoupenci ryzí nauky právní, kteří vycházejí z noetického dualismu, znají dvě hlediska kauzální a normativní, a přece považují sociologii a právní sociologii za vědu přírodní, pracující výlučně pod hlediskem kauzality. Kelsen např. se mylně domnívá,³⁴ že teleologie je jen zvláštním případem kauzálního vztahu, a proto sociologii a právní sociologii, které pojmově nutně musí pracovat s relacemi prostředků a účelů, prohlašuje za vědy přírodní, ovládané kauzalitou. To ovšem je nesprávné; teleologie není žádným zvláštním případem kauzality, teleologie, jak zdůvodnil zejména Nicolai Hartmann³⁵ a rovněž Engliš,³⁶ je zvláštní kategorií ontologickou, resp. zvláštním noetickým hlediskem rovnocenným hledisku kauzálnímu a normativnímu. Nelze také souhlasit s Kelsenem,³⁷ že oblast sociálního má podstatně ideologický charakter a že se společnost od přírody odděluje vůbec jen jako ideologie od reality. Naopak pravdu má Móor,³⁸ že společnost je také realitou a že v dějinném i v sociálním bytí lze nalézt též kauzální spojitosti.

Větší pochopení pro noetickou, resp. metodologickou problematiku právní sociologie má Horváth,^{38a} podle něhož právo je myšlenkově rozpolcený útvar, který patří současně světu bytí i světu *měti*, a proto musí právní sociologie současně používat metodu přírodovědeckou i normativní, které se účelně spojí v metodu jedinou, kterou Horváth nazývá synoptickou. Ovšem ani Horváth nemá pravdu, poněvadž své noetické, resp. metodologické úvahy měl správně navázat na studium ontologické struktury stupňovité výstavby reálného světa a měl zkoumat, kam právo svou podstatou patří. To ovšem neucínil.

Podle Móora³⁹ musí právní sociologie dbát nejen kauzálních souvislostí, nýbrž také normativních právních obsahů. Metodologická obtíž zde spočívá právě v tom, že se tu musí předpokládat platnost dvou různých vzájemně se nevylučujících, nýbrž doplňujících zákonitostí. Této obtíži se nelze vyhnout snad tak, že bychom předpokládali, že by tato právní věda (právní sociologie), již podle Móora lze označit přece jen za právní vědu kauzální, neměla co činit s právními normami, nýbrž s představami právních norem. Podle Móora právní sociologie a rovněž právní historie — tyto „kauzální“ právní vědy — jsou zčásti vědami normativními.

Podle Tomsy⁴⁰ není právní sociologie vázána na jedinou vědeckou me-

³³ Fr. Šamalík (*Význam sociologie pro vědu a stát a právo*, Právník, roč. C II, 1963, č. 3, str. 179) mluví o „geneticko-příčinném vysvětlení jevů společenského života v jejich materiálních, ideových a psychologických aspektech“, ovšem v dalším (l. c., str. 180 n.) správně zdůrazňuje potřebu zkoumat právo z různých aspektů, aby se „postihlo právo v jeho celistvosti“.

³⁴ Kelsen, *Reine Rechtslehre*, str. 33.

³⁵ Hartmann, *Des Problem des geistigen Seins; týž, Der Aufbau der realen Welt*.

³⁶ Engliš, *Malá logika*; týž, *Velká logika*, díl druhý, č. 11, III.b.

³⁷ Kelsen, l. c., str. 35; Móor, l. c., str. 72, pozn. 16.

³⁸ Móor, l. c., str. 71.

^{38a} Horváth, *Rechtssoziologie*.

³⁹ Móor, l. c., str. 74.

⁴⁰ Tomsa, *Nauka o právních vědách*, Základy právní metodologie, str. 96.

todu, ale může používat nejrůznějších metod, může být vědou jak přírodní, tak i kulturní a normativní.

Máme-li k této problematice zaujmout stanovisko, musíme vzít na pomoc právní filosofii, a to nejdůležitější její část, totiž ontologii práva. Zde pak poznáme, že právo je složeným a složitým útvarem, který sice převážně patří do nejvyšší vrstvy stupňovité výstavby reálného světa, do vrstvy bytí duchovního a tam zase přednostně do sféry tzv. objektivovaného duchovního bytí, i když v právu hraje významnou roli duchovní bytí objektivní a personální. Avšak právě se zřetelem ke své komplexní složitosti zasahuje právo svou podstatou také do nižších vrstev stupňovité výstavby reálného světa, totiž do vrstvy bytí duševního, do vrstvy bytí organického, ba dokonce do vrstvy bytí fyzickomateriálního (exekuce a trest). Pro každou z těchto vrstev jsou specifické a dominantní určité ontologické kategorie. Tak např. pro nejvyšší vrstvu stupňovité výstavby reálného světa je to kategorie teleologie a normativity, kdežto pro nejnižší vrstvu reálného světa, tj. bytí fyzickomateriálního, je to především kategorie kauzality a kategorie vzájemného působení. Pro právní sociologii přicházejí tudíž v úvahu všechny tyto kategorie, i když převahu zde mají kategorie kauzality, vzájemného působení a kategorie teleologie.

III

Zbývá ještě se vrátit k otázce, jaký je poměr právní sociologie a právní filosofie.

Úkoly, jež má řešit právní sociologie, jsou nám již známy. Pokud jde o úkoly právní filosofie, je i zde nepřeborné množství nejrůznějších názorů. Podle našeho mínění a také v jakémsi „aritmetickém průměru“ těchto různých názorů lze říci, že právní filosofie má tyto úkoly: především je to úkol právně ontologický, tzn. že právní filosofie zkoumá podstatu práva, zkoumá, kam právo patří, zda do sféry ideality nebo do reálného světa, který tvoří, jak ukázal Nicolai Hartmann, stupňovitou výstavbu čtyř vrstev reálného bytí, a to od nejnižší, základní, nosné vrstvy bytí fyzickomateriálního přes vrstvu bytí organického, přes vrstvu bytí duševního až k vrstvě bytí duchovního. Dále je to úkol noetický a logický se zřetelem k právu. Pak je to úkol vyzkoumat kvintesenci myšlenky právní jako takové. Tu hraje rozhodující úlohu zejména idea spravedlnosti a právní jistoty s ideou socialistické zákonnosti. Konečně je to úkol zdůvodnit smysl a účel práva a pokusit se o stupňovitou výstavbu světového právního názoru. Do úkolu noetického a logického spadá ovšem odpověď na základní otázku po pojmu práva a jeho platnosti.

Pokud jde o poměr právní sociologie a právní filosofie, bylo vysloveno mnoho nejrůznějších mínění „smíšených“, jakož i dvě mínění „ideální“ (abychom užili v období názvosloví Maxe Webera). Tato „ideální“ mínění představují dva zcela opačné názory. Podle jednoho názoru, který zastával např. Weyr, všechny úkoly právní sociologie, pokud jsou vůbec právně vědecky řešitelné, řeší právní filosofie jako taková. Podle opačného názoru, který zastával např. Paul Barth,⁴¹ je to právě právní sociologie, která

⁴¹ Paul Barth, *Die Philosophie der Geschichte als Soziologie*.

představuje jedinou, jedinečnou právní filosofii, pěstovanou na vědeckém základě.

Je jasné, že ani jeden, ani druhý z těchto protilehlých názorů není správný. Srovnáme-li úkoly právní filosofie s úkoly právní sociologie, vidíme, že jde o dvě právní vědy, o právní vědy podstatně odlišné, i když jsou na sebe odkázány.

Právní sociologie potřebuje právní filosofii, aby jí právní filosofie řekla, co je to vůbec právo (pojem práva) a dále jaká je podstata práva, kam právo patří, zda patří do sféry ideality nebo do reálného světa, a patří-li sem, pak do které vrstvy stupňovité výstavby reálného světa. Právní filosofie poučí právní sociologii také, pokud jde o problém právně noetický a metodologický, a to právě se zřetelem k samé právní sociologii, které určuje její pracovní kategorie a rovněž stanoví zařazení právní sociologie do soustavy právních věd. U právní filosofie se právní sociologie dozví o tom, co je to spravedlnost a právní jistota. Tyto ideje pak může učinit předmětem svého zvláštního šetření. Ale i ostatní ideje stupňovité výstavby idejí, tvořících světový názor právní, musí zajímat právní sociologii, poněvadž i ony ideje musí činit předmětem svého zkoumání.

A tak vidíme, že právní sociologie potřebuje výtežky, k nimž dospívá právní filosofie při řešení všech svých úkolů. Potřebuje je proto, aby na jejich základě činila sama svá speciální šetření; upřesnění jednotlivých právních pojmů, idejí, institucí atd. bude pak sloužit právní sociologii jako východisko pro průzkumy těchto právních pojmů, idejí, institucí atd. ze speciálního právně sociologického hlediska.

Ale zase naopak rovněž právní filosofie naléhavě potřebuje právní sociologii. Zkoumání hospodářských, sociálních a jiných příčin, které vyvolaly vznik nových právních norem, je pro právní filosofii velmi významné, zejména se zřetelem k řešení jejího ontologického úkolu, stejně jako opačná zkoumání, totiž jaké následky vyvolávají vydané právní normy na hospodářský, sociální atd. život. Rovněž zkoumání ekonomické a sociální funkce právní normy, která již platí, a to za předpokladu, že zůstane tato právní norma nezměněna, je velmi cenným pomocníkem při upřesňování vzájemného poměru práva a hospodářství, tzn. při zjišťování podstaty práva, totiž místa, které právo v reálném světě zaujímá.

Právně sociologický průzkum je však také rozhodný pro určení, zda právo ve svém průměru je fakticitní. Fakticita v průměru je jedním z podstatných znaků práva jako celku a platnosti práva jako celku.

Stejně významnou pomoc poskytuje právní sociologie právní filosofii, když jí předává výsledky svých speciálních průzkumů o tom, jaké představy v lidu jsou spojovány s jednotlivými právními idejemi v čele s idejí spravedlnosti.

Plnému pochopení tak komplikovaného a komplexního útvaru, jakým je právo, přispěje podstatným způsobem spolupráce právní sociologie a právní filosofie, přičemž se nesmí zapomínat na ostatní právní vědy, zejména na právní vědu dogmatickou (jurisprudenci), právní vědu politickou (právní politiku), právní vědu psychologickou (právní psychologii), právní vědu historickou (právní historii) a právní vědu srovnávací (srovnávací právo). Jen nejužší spolupráce všech právních věd nám umožní úspěšněji než dosud zvládnout tak vysoce naléhavou a náročnou proble-

matiku práva, stejně jako problematiku vysoce kvalifikovaných pracovníků, totiž těch, kteří se dlouholetým, usilovným studiem naučili sloužit právem svému lidu u vědomí, že stále ještě platí, že „ius est ars omnium artium maxima“.

RECHTSZOLOGIE UND RECHTSPHILOSOPHIE

Die *Rechtsphilosophie* ist: a) Rechtsontologie, b) Rechtsnoetik, c) Rechtslogik, Rechtsmethodologie und Philosophie der Rechtsbegriffe, d) Lehre vom Sinn und Zweck des Rechts, e) Lehre von der rechtlichen Weltanschauung.

Die *Rechtssoziologie* ist: a) Lehre von der wissenschaftlichen Untersuchung und Feststellung der Ursachen des Ursprungs der Rechtsnormen, b) Lehre von den Folgen der Rechtsnormen, c) Lehre von dem gegenseitigen Verhältnis der Wirtschaft und des Rechts und der ökonomischen, bzw. sozialen Funktion der Rechtsnormen, d) Lehre vom gegenseitigen „faktischen“ Wirken des objektivierten, objektiven und personalen Rechtsgeistes, e) Lehre von der Grundfrage der Faktizität des Rechts, f) Lehre von der Untersuchung der Rechtsidee (dieser dialektischen Synthese der Gerechtigkeit, Rechtssicherheit, Zweckmäßigkeit und der Freiheit des konkreten Menschen) – von der „faktischen“ Seite gesehen.

Die Rechtssoziologie ist also *keine* Rechtsontologie, Rechtsnoetik, Rechtslogik usw.

Die Rechtsphilosophie ist *keine* Lehre von Ursachen und Folgen der Rechtsnormen.

Beide wissenschaftlichen Disziplinen haben natürlich auch manche *Berührungspunkte* und zwar des gemeinsamen, ergänzende Studium des Verhältnisses des objektivierten, objektiven und personalen Rechtsgeistes, des Studium des Verhältnisses der Ökonomie und des Rechts, sowie der Faktizität des Rechts und der Rechtsidee.